

СТАНДАРТИ СФЕРИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Колпаков В. К.

ВСТУП

Сфера доказування у справах про адміністративні правопорушення є важливою складовою адміністративно-деліктної системи і ключовим елементом забезпечення законності та справедливості адміністративної відповідальності.

Відповідно до чинного законодавства, притягнення особи до адміністративної відповідальності здійснюється виключно на підставі встановлених фактів про наявність або відсутність адміністративного правопорушення. У процесі їх оцінки та обґрунтування ці факти набувають статусу доказів. Процес такого перетворення є доказуванням.

Для доказування використовуються різні засоби, що є усталеними та ефективними моделями (стандартами) формування доказової бази для ухвалення правового рішення. До них належать пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, письмові та речові докази, висновки експертів, аудіо– та відеозаписи, електронні докази, а також інші передбачені законом джерела інформації, що можуть підтверджувати або спростовувати фактичні обставини справи. У своїй системній взаємодії ці засоби набувають значення ***стандартів сфери доказування у справах про адміністративні правопорушення***¹.

Система стандартів сфери доказування у справах про адміністративні правопорушення утворюється двома підсистемами: а) стандартами доказів і б) стандартами доказування.

Стандарти доказів – це визначені критерії, яким мають відповідати докази, щоб бути визнаними прийнятними, достовірними та достатніми для ухвалення рішення у справі. Вони встановлюють вимоги до надійності, доказової сили та переконливості зібраних матеріалів у межах конкретного адміністративного провадження.

Стандарти доказування – це закріплені в нормах позитивного права, юридичній практиці та правовій доктрині вимоги до процесу доведення фактів у провадженні, а також рівень переконаності, якого повинен досягти юрисдикційний орган для визнання факту доведеним відповідно

¹ У тексті дослідження, з метою забезпечення однозначності сприйняття, застосовано узагальнювальний термін «стандарти сфери доказування» для об'єднання понять «стандарти доказів» і «стандарти доказування».

до встановленої процедури. Вони визначають правила збирання, подання, оцінки та використання доказів, регулюють процес доказування, встановлюють допустимі види доказів та механізми їх оцінки.

Стандарти безпосередньо впливають на процес притягнення особи до адміністративної відповідальності, оскільки вони визначають рівень доказової переконливості, необхідної для обґрунтованого рішення про наявність чи відсутність складу адміністративного правопорушення.

У сучасній юридичній науці питання доказування у справах про адміністративні правопорушення досліджуються як у межах адміністративного права, так і в контексті загальної теорії доказів. Однак стандарти сфери доказування залишаються недостатньо формалізованими, що містить ризики виникнення ефекту правової невизначеності у практиці правозастосування. Крім того, відсутність уніфікованого підходу до стандартів доказування в адміністративно-деліктних провадженнях ускладнює захист прав і свобод особи та ефективне здійснення державної юрисдикції.

У зв'язку з цим дослідження стандартів доказів і стандартів доказування має важливе значення для удосконалення ефективності правозастосування в адміністративно-юрисдикційній діяльності.

1. Обґрунтування стандартів сфери доказування у справах про адміністративні правопорушення

У філософських інтерпретаціях категорія «стандарт» представлена у двох вимірах. По-перше, як еталонний зразок або нормативний орієнтир, що слугує основою для уніфікації чи регламентації явищ, об'єктів і процесів. По-друге, як нормативно-ціннісна установка, що відображає суспільне або професійне переконання щодо значущості певних явищ, об'єктів і процесів для досягнення цілей у відповідній сфері діяльності.

Основні аспекти сприйняття «стандарту» сконцентровані у його онтологічному, епістемологічному, аксіологічному, герменевтичному та соціальному вимірах.

В онтологічному вимірі розглядається як форма буття або ідея, яка об'єктивується в реальності через створення матеріальних об'єктів, технологій або систем. Наприклад, криміналістичні стандарти щодо обладнання, інструментів і матеріалів, які використовуються у криміналістичних дослідженнях, процедури вилучення доказів з місця події або методики збереження речових доказів, використання експертних методів у дослідженні речових доказів (відбитків пальців, ДНК, балістики тощо). Отже, онтологічні стандарти задають параметри

об'єктів, забезпечуючи їх функціональність та узгодженість у межах певної системи.

В епістемологічному вимірі стандарт виступає критерієм пізнання чи оцінки істинності. Він задає рамки, за якими знання, уявлення чи судження можуть бути визнані правильними, обґрунтованими чи прийнятними. У контексті наукового пізнання стандарти формуються через консенсус наукового співтовариства, яке визнає певні методи чи підходи валідними.

В аксіологічному вимірі стандарт є уособленням ідеалу, що втілює певні цінності або норми, прийняті в суспільстві чи культурі. Наприклад, моральні стандарти є вираженням етичних ідеалів, правові стандарти орієнтовані на права людини (*jus naturale*), які за філософською традицією є вічним і незмінним, належать усім людям незалежно від національності, раси, статі, релігії чи соціального статусу, діють скрізь і для всіх, без винятків, не можуть бути скасовані чи передані, а людина не може позбавитися своїх природних прав навіть за власним бажанням. У цьому контексті стандарт стає орієнтиром, який формує уявлення про те, що є «хорошим», «справедливим» чи «цінним».

В герменевтичному вимірі стандарт є результатом історичного і культурного контексту, який формує його зміст. Тобто він піддається інтерпретації, яка може змінюватися залежно від епохи чи суспільства. Наприклад, стандарти різних правових систем (романо-германська (континентальна), англосаксонська (загального права), релігійна, звичаєва).

У соціальному вимірі стандарти відіграють роль регулятора поведінки та взаємодії між індивідами чи групами. Вони структурують соціальний порядок, створюючи єдині правила, за якими члени суспільства координують свої дії. Такі стандарти можуть бути формальними (закони, регламенти) або неформальними (традиції, звичаї).

Таким чином, стандарти, по-перше, корелюються з конкретними стратифікованими сферами, сегментами, секторами буття і діяльності; по-друге, об'єктивуються як методи упорядкування буття і діяльності; по-третє, віддзеркалюють онтологічні, епістемологічні, аксіологічні, герменевтичні, соціальні та інші властивості стратифікованих сфер сегментів, секторів буття і діяльності.

Об'єктивовані стандарти слугують для завіряння з ними властивостей рівнозначних явищ з метою: а) їх ідентифікації, тобто відповідності чи невідповідності стандартам і б) адаптації до параметрів, які містяться у стандартах, тобто їх стандартизації.

Зазначене є підставою и для визначення понять: а) стандарти доказів і б) стандарти доказування.

Стандарти доказів – це встановлені критерії, яким повинні відповідати докази, щоб бути визнаними допустимими, достовірними та достатніми для прийняття рішення по справі. Вони визначають якість, силу та переконливість доказів у контексті конкретного адміністративного провадження.

Стандарти доказування – це визначені нормами позитивного права, юридичною практикою та правовою доктриною вимоги до доведення фактів у провадженні, а також рівень переконання чи впевненості, якого повинен досягти юрисдикційний орган для визнання факту доведеним у межах відповідної процедури. Вони визначають порядок збирання, подання, оцінки та використання доказів, а також регулюють, як має відбуватися доказування, які докази можуть бути прийняті, які процесуальні механізми використовуються для їх оцінки.

Отже, різниця між стандартами доказів і стандартами доказування у тому, що стандарти доказів – це якісні вимоги до самих доказів (чи є вони достатніми, переконливими); стандарти доказування – це процесуальні правила та принципи, що визначають, як здійснюється доказування у провадженні. Стандарти доказів визначають, наскільки вагомими мають бути докази, а стандарти доказування – яким чином ці докази повинні бути отримані, подані та оцінені.

Об'єктивація стандартів доказів і доказування здійснюється 3 способами: а) нормативізацією, б) оцінними коментарями в аналітичних матеріалах, в) визнанням в доктринальних інтерпретаціях.

Нормативізацією, з огляду на завдання нашого дослідження, є фіксація відповідних феноменів² в нормах позитивного права. Домінуючим нормативним актом, у якому зосереджені такі норми, є Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП)³. У його тексті визначається поняття доказів (ст. 251), розуміння їх оцінки (ст. 252), процесуальний порядок застосування (ст.ст. 268, 279, 281, 294). Серед інших законодавчих актів виділяється Митний кодекс України (МКУ)⁴. Як і КУпАП, він нормативно фіксує поняття доказів у справі про порушення митних правил (ст.495), а також порядок їх застосування (ст.ст.498, 501, 508, 511).

² Kolpakov V. K. Phenomenology of administrative offense. Modern aspects of science. 10-th volume of the international collective monograph. Chapter 7. / International Economic Institute. Czech Republic, Jesenice: International Economic Institute, 2021. 444p. P230-240.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

⁴ Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012р. № 4495-VI. Відомості Верховної Ради. 2012. № 44-48. Ст. 552.

Крім МКУ, необхідно згадати Закон України «Про запобігання корупції»⁵. Хоча він і не містить прямої регламентації доказів у справах адміністративні правопорушення, норми його Розділу XI «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків» не можуть бути реалізовані без застосування доказів. Це, наприклад, стосується положення, за яким особа, стосовно якої складено протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, може бути відсторонена від виконання службових повноважень за рішенням керівника органу, установи, підприємства, організації, де вона працює; положення про відшкодування середнього заробітку за час вимушеного прогулу особи, відносно якої закрито провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, у зв'язку з відсутністю події або складу адміністративного правопорушення (ст. 65-1).

Оцінні коментарі, що містяться в аналітичних матеріалах офіційного рівня, спрямовані на доведення до суб'єктів правозастосування обґрунтованих суджень щодо справ про адміністративні правопорушення. Ці коментарі, за правило, надаються органами держави, такими як суди, прокуратура, органи юстиції тощо. Найважливіша властивість коментарів полягає у тому, що основою представленого у них аналізу завжди є узагальнення практики провадження по справам про адміністративні правопорушення.

Наприклад, у документі «Аналіз судової практики застосування місцевими судами Миколаївської області статті 22 КУпАП за I півріччя 2022 року» аналізується поняття «малозначність» з огляду на його стандартність. При цьому, акцентується увага на двох аспектах: а) на відсутності його нормативного визначення і б) на відсутності нормативного визначення конкретного переліку складів адміністративних правопорушень, при яких особа, уповноважена вирішувати справу, має право звільнити порушника від адміністративної відповідальності шляхом винесення усного зауваження.

За таких умов суб'єкт аналізу сформулював вимогу до суб'єктів розгляду відповідних справ належно досліджувати докази по справах і приймати рішення орієнтуючись на аналогії закону і права, що є запорукою їх об'єктивності.

Крім вищенаведеного прикладу, доцільно привернути увагу до постанови Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18 липня 2019 року № 216/5226/16-а;

⁵ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700. Відомості Верховної Ради, 2014, № 49, ст. 2056.

№ 2-а/216/33/17; № К/9901/20315/18⁶, у який зазначено, що притягнення особи до адміністративної відповідальності можливе лише за умови наявності юридичного складу адміністративного правопорушення, в тому числі, встановлення вини особи у його вчиненні, яка підтверджена належними та допустимими доказами.

З огляду на зазначене, є сенс підкреслити, що законодавство про адміністративні правопорушення не містить норм щодо належності та допустимості доказів, а посилання на «склад адміністративного правопорушення» зустрічається: а) у примітках до ст. 14-2 «Відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, та за порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису)» і б) у ст. 247 «Обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення». Зокрема, вона містить норму, за якою відсутність складу адміністративного правопорушення унеможливорює провадження в справі про адміністративне правопорушення.

Для порівняння підкреслимо, що Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ)⁷ встановлює не лише стандарти щодо поняття доказів (ст.72), а й вносить розуміння їх належності (ст.73), допустимості (ст.74), достовірності (ст.75), достатності (ст.76) тощо. Вважаємо, що ці положення повинні бути серед норм КУпАП.

Таким чином, подібні аналітичні матеріали виконують важливу функцію уніфікації та оптимізації підходів до застосування норм адміністративного законодавства та сприяють підвищенню якості правозастосовної діяльності.

Доктринальні інтерпретації щодо визнанням стандартами феноменів сфери доказування у справах про адміністративні правопорушення містяться: а) у науково-практичних коментарях КУпАП, МКУ та інших нормативних документів (наприклад, Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2021; Адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху: науково-практичний коментар. Донецьк: Норд-Прес, 2010; Військові адміністративні правопорушення: науково-практичний коментар. Харків : Право, 2024 та інші), б) профільних монографіях (наприклад, Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Теорія адміністративного проступку: монографія. Харків: Харків юридичний, 2016), в) наукових статтях,

⁶ https://ips.ligazakon.net/document/C009107?ed=2019_07_18

⁷ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747. Відомості Верховної Ради України, 2005, № 35, ст. 446.

г) дисертаціях, д) енциклопедичних виданнях, е) інших дослідницьких матеріалах.

Характерним прикладом може слугувати Велика українська юридична енциклопедія у 20 томах. П'ятий том цього видання презентований першим в Україні систематизованим зведенням сучасних знань про основні поняття, які використовуються в науці адміністративного права та законодавстві. У енциклопедичній статті, присвяченій складу адміністративного правопорушення, це поняття розглянуто як підстава для визнання діяння адміністративним правопорушенням. У той час, стаття 9 КУпАП «Поняття адміністративного правопорушення» такої ознаки адміністративного правопорушення не містить⁸. Таким, чином ми маємо випадок, коли важлива ознака проступку (один із стандартів сфери доказування) детермінована не нормою закону, а доктриною адміністративного права.

У контурі теоретичних інтерпретацій стандартів сфери доказування у справах про адміністративні правопорушення значною цінністю є сприйняття вітчизняною доктриною досліджень, здійснених закордонними вченими. Їх врахування розширює горизонти правового аналізу, оновлює методологічні підходи та сприяє формуванню більш обґрунтованої, послідовної та інтегрованої системи доказування. Завдяки цьому вітчизняна доктрина має змогу не лише запозичувати кращі практики, а й адаптувати їх до специфіки національного правового регулювання та забезпечення належної ефективності адміністративних проваджень.

Зокрема, порівняльний аналіз іноземних моделей сфери доказування дозволяє: визначити оптимальні стандарти для різних категорій адміністративних справ, враховуючи їхню складність і потенційні правові наслідки; удосконалити процес доказування, зменшуючи суб'єктивність у прийнятті рішень і забезпечуючи належний баланс між правами особи та суспільним інтересом; запровадити більш чіткі критерії оцінки доказів, які зменшать ризик неправомірного чи упередженого вирішення справ; розвивати вітчизняну доктрину доказування, інтегруючи її в загальносвітовий науковий і практичний контекст.

Визнання значущості зарубіжних досліджень підкреслює відкритість української правової науки до інновацій та її прагнення до гармонізації з європейськими стандартами. Це, у свою чергу, сприяє формуванню

⁸ Червякова О. Б. Склад адміністративного правопорушення. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.5. Адміністративне право / редкол. Ю. П. Битяк (голова), Т. О. Коломосьць, Д. В. Лученко, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, Л. Р. Біла-Тіунова, В. К. Колпаков, С. Г. Стеценко. Х.: Право, 2020. 960с. С.859-863.

прозорої, обґрунтованої і справедливої системи доказів і доказування у справах про адміністративні правопорушення.

З огляду на зазначене, привертають увагу дослідження С. Т. McCormick (*Law and the Future: Evidence*)⁹, Р. Р. Mosteller (*McCormick on Evidence*)¹⁰, Р. Ж. Деліс (Evidence: Principles and Problems)¹¹, В. Р. Флей (Standards of evidence: Criteria for efficacy, effectiveness and dissemination)¹², Р. С. Парк (*McCormick on Evidence and the Concept of Hearsay*)¹³ та інших.

Аналіз їх здобутків фіксує існування у юридичній практиці кілька ключових стандартів сфери доказування, які застосовуються залежно від типу справи, її складності та правових наслідків. Зокрема, це стандарти: достовірність поза розумним сумнівом (*Beyond a Reasonable Doubt*); чіткі і переконливі докази (*Clear and Convincing Evidence*); баланс ймовірностей (*Preponderance of the Evidence*); розумна підозра (*Reasonable Suspicion*); обґрунтовані підстави (*Probable Cause*); сумнівна можливість (*Some Evidence/Scintilla of Evidence*).

Зазначені стандарти були не лише детерміновані, а й диференційовані за «рівнями впевненості» (чи рівнями «достовірності»). Рівень впевненості у стандартах доказування – це поняття, яке використовується для визначення міри, в якій сторона провадження повинна довести певний факт або сукупність фактів. Це свого роду «планка», яку потрібно подолати, щоб орган юрисдикції вважав факт встановленим. У теорії права рівень впевненості тісно пов'язаний із концепціями змагальності процесу, припущення невинуватості та доказової презумпції. У різних правових системах та видах проваджень застосовуються різні рівні впевненості залежно від природи справи, типу доказів і правових наслідків рішення. Крім цього, підходи до рівня впевненості можуть відрізнятися залежно від традицій (наприклад, англосаксонської чи континентальної).

Детермінація рівнів впевненості свідчить, що для практики сфери доказування важливим є не тільки формулювання стандарту, але й правила оцінки доказів (вільна чи формальна система доказування) та

⁹ McCormick C. T. *Law and the Future: Evidence*. Nw. UL Rev. 1956. T. 51. C. 218.

¹⁰ Mosteller R. P. *McCormick on Evidence*, 8th (Practitioner Treatise Series). Publisher: Thomson Reuters Copyright: 2020-2022, 3740 p. <https://store.legal.thomsonreuters.com/law-products/Practitioner-Treatises/McCormick-on-Evidence-8th-Practitioner-Treatise-Series/p/106624913>

¹¹ Delisle R. J. et al. *Evidence: Principles and Problems*, 12th ed. Toronto: Thomson Reuters. 2018. 362c. https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/faculty_books/362

¹² Flay B. R. et al. *Standards of evidence: Criteria for efficacy, effectiveness and dissemination*. Prevention science. 2005. T. 6. C. 151-175. DOI: 10.1007/s11211-005-5553-y

¹³ Park R. C. *McCormick on Evidence and the Concept of Hearsay: A Critical Analysis Followed by Suggestions to Law Teachers*. Minnesota Law Review. 1981. T. 65. 460c.

роль суб'єкта юрисдикції у визначенні вагомості доказів. У аналізованих нами джерелах пропонується шість рівнів впевненості: максимальний, високий, середній, мінімальний, низький, дуже низький. На нашу думку, вони можуть бути імплементовані у вітчизняну сферу доказування у справах про адміністративні правопорушення.

Максимальному рівню впевненості відповідає стандарт «Достовірність поза розумним сумнівом (Beyond a Reasonable Doubt)». Цей стандарт вимагає, щоб винуватість обвинуваченого була доведена настільки, що не залишається жодного розумного сумніву в його винуватості. Суб'єкт вирішення справа має бути повністю переконаним у правильності рішення. Стандарт має метою захист прав суб'єкта відповідальності від необґрунтованого застосування санкцій і корелюється з принципом «in dubio pro geo» (сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого).

Високий рівень впевненості притаманний стандарту «Чіткі і переконливі докази (Clear and Convincing Evidence)». Він зажадає від доказів бути настільки переконливими, щоб юрисдикційний орган був упевнений у їхній істинності без сумнівів щодо суттєвих фактів.

Середній рівень впевненості корелюється зі стандартом «баланс ймовірностей (Preponderance of the Evidence)». За таким стандартом докази однієї сторони мають бути більш переконливими та ймовірними, ніж доказова база іншої сторони. Це означає, що ймовірність наявності факту проступку є більшою, ніж 50%. Для суб'єкта прийняття рішення за таким стандартом не потребується абсолютної впевненості у винності особи, а достатньо лише переваги доказів на користь однієї сторони. Мета цього стандарту встановити істину з меншими наслідками для прав сторін.

Мінімальний рівень впевненості співвідноситься зі стандартом «Розумна підозра (Reasonable Suspicion)». Сфера дії цього стандарту – порушення і розслідування справи про адміністративні правопорушення. Суб'єкт правозастосування, керуючись зазначеним стандартом, приймає рішення про порушення справи, якщо мають обґрунтовані підстави припускати, що особа вчинила правопорушення.

Низький рівень впевненості відповідає стандарту «Обґрунтовані підстави (Probable Cause)». За цим стандартом здійснюються дії на стадії розслідування, коли справа порушена і відбувається збір доказової бази. Суб'єкт правозастосування залучає до справи носіїв інформації без впевненості, що вона свідчить про винність (або невинуватість) конкретної особи. Йому достатньо, що вона має підтверджує факт проступку.

Дуже низький рівень впевненості відповідає стандарту «Сумнівна можливість (Some Evidence/Scintilla of Evidence)». Цей стандарт притаманний діям по фіксації інформації, коли немає впевненості у самому факті протиправного вчинку. Усі зібрані фактичні данні потребують дослідження і оцінки на предмет їх співвідношення з подіями дійсності, встановлення у цих подіях ознак правопорушення, а у самих зібраних даних ознак доказів.

Таким чином, стандарти доказування є важливим компонентом проваджень, що формує його якісну основу, забезпечує законність та обґрунтованість рішень у справах про адміністративні правопорушення. Їх значення полягає у забезпеченні однакового підходу до розгляду справ, гарантують захист прав особи, яка притягається до відповідальності, сприяють прозорості та об'єктивності ухвалення рішень, знижують ризик помилок, гарантують належний баланс між захистом прав громадянина і публічними інтересами.

2. Стандартизація доказів у справах про адміністративні правопорушення

У нашому дослідженні стандартизація доказів базується: а) на розумінні доказу як концепту і б) кореляції цього концепту з системою концептів адміністративного права. У зв'язку з наведеним зауважимо, що феномен «концепт» на відміну від феномену «поняття», вміщує не лише істотні властивості і відмітні ознаки, а й всі інші (несуттєві) характеристики емпіричного чи абстрактного об'єкта. Тому не всяке поняття може являти концепт. У концепти трансформуються явища (разом із притаманними їм поняттями), цінність і значущість яких, для відповідної сфери знань, підтверджена соціальною практикою. Це означає, що система концептів адміністративного права є рухливою і оновлюється, відповідно до еволюції адміністративно-правових знань¹⁴.

Докази у сфері відповідальності за адміністративні правопорушення є ключовими елементами, що формують фактичну основу для вирішення питання про винуватість або невинуватість особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Вони відіграють визначальну роль у підтвердженні або спростуванні факту вчинення адміністративного правопорушення, а також у встановленні інших обставин, що мають значення для справи.

У науковій літературі юридичні докази визначаються як фактичні дані, отримані законним шляхом і спрямовані на з'ясування істотних для справи обставин. Їх особливістю є необхідність дотримання

¹⁴ Колпаков В. К. Концепти адміністративного права. Адміністративне право України: підручник / за ред. П. Діхтєвського. Київ: Людмила, 2023, 772 с. С. 55.

встановленої законом процедури збирання та фіксації, оскільки недотримання цих вимог позбавляє докази юридичної сили.

Зокрема, юридична енциклопедія визначає докази, як фактичні данні (носії необхідної для вирішення справи інформації), одержані у встановленому законодавством порядку¹⁵.

Таким чином, докази становлять єдиний правовий інструмент, що забезпечує об'єктивне та обґрунтоване вирішення адміністративних справ.

Офіційне розуміння доказів містить ст. 251 КУпАП. Відповідно до неї, доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутності адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото– і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото– і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі або в режимі фотозйомки (відеозапису), які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, безпеки на автомобільному транспорті та паркування транспортних засобів, актом огляду та тимчасового затримання транспортного засобу, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами.

Обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, які визначені статтею 255 КУпАП «Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення».

Аналіз наведених норм, у кореляції з доктринальними положеннями і адміністративно-деліктною практикою, утворює можливості для стандартизації і систематизації доказів за їх властивостями і роллю у забезпеченні об'єктивного і неупередженого розгляду справ про адміністративні правопорушення. Стандартизація доказів є важливим

¹⁵ Михеєнко М. М., Штефан М. Й. Докази. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2. 1999. 744 с. С. 270.

інструментом їх пізнання, розуміння логіки поєднання у цілісну сукупність та ефективності використання для обґрунтування фактичних обставин справи.

Стандарти здійснюють безпосередній систематизуючий вплив на організацію класифікаційних кластерів доказів. Зокрема, вони опосередковують їх диференціацію: а) за джерелом походження та способом отримання інформації; б) за характером зв'язку між доказом і фактами справи; в) за впливом доказу на встановлення винності або невинуватості особи у правопорушенні.

За джерелом походження та способом отримання інформації докази поділяються на особисті й речові. Протиправне діяння знаходить своє відображення у свідомості людей, які його вчинили або спостерігали момент його вчинення, а також у вигляді різних змін, які відбилися на предметах і документах. У першому випадку це образи й поняття, що належать до сфери психіки, у другому – це зміна предметів матеріального світу, речей, їх властивостей і відносин, тобто фізичні й механічні зміни.

Особисті докази – це докази, які отримані від осіб (фізичних чи юридичних) через їх свідчення, заяви або пояснення. Вони залежать від суб'єктивного сприйняття чи знань конкретної особи. Їх основним джерелом є особи, які мають безпосередній стосунок до обставин справи або володіють інформацією про ці обставини. Ці докази суб'єктивні за своєю природою, оскільки залежать від пам'яті, емоційного стану чи інтерпретації подій особою. Їх достовірність може бути поставлена під сумнів у разі упередженості або помилки. До таких доказів відносяться свідчення (усні й письмові) свідків, потерпілих, правопорушників, протокол про адміністративне правопорушення, висновки експертів. Особисті докази містять інформацію про наявність або відсутність будь-якого факту. Вони, у свою чергу, поділяються на три підгрупи: а) пояснення свідків, потерпілих, осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності; б) протоколи про адміністративне правопорушення, протоколи огляду окремих предметів, протоколи особистого огляду, огляду речей тощо. У цих протоколах фіксуються і закріплюються процесуальні дії. Кожен із протоколів перелічених дій є джерелом доказів; в) інші, оформлені в ході провадження документи, які додаються до матеріалів справи.

Прикладами особистих доказів є пояснення сторін (заявника чи відповідача); свідчення свідків; пояснення посадових осіб, які склали адміністративний акт або провели перевірку; висновки експертів (якщо вони базуються на їхніх особистих знаннях або досвіді) тощо.

До другої групи належать речові докази: предмети й документи, які об'єктивно відображають факти чи обставини, що мають значення для справи, і існують у матеріальній (речовій) формі. Джерелом таких доказів є матеріальні об'єкти або сліди, що несуть інформацію про подію, яка стала предметом розгляду.

Речовий доказ – це сам предмет, що стосується адміністративного правопорушення. По-перше, це предмети матеріального світу, на яких є сліди правопорушення (вм'ятини на автомобілі, зіпсований паспорт) або які своєю формою, змістом свідчать про правопорушення (наркотичні речовини, зброя, нестандартна продукція, відеофільми тощо). Речові докази містять інформацію в «чистому» вигляді. По-друге, до речових доказів відносять документи, які є матеріальними носіями інформації.

Основні способи виявлення та залучення джерел матеріальних доказів – огляд, вилучення та їх подання зацікавленими особами. Формами, у яких вони представлені в процесі доказування, є протокол про адміністративне правопорушення, протокол вилучення речей, довідка про вартість речі тощо.

Ці докази об'єктивніші, ніж особисті, оскільки вони існують незалежно від суб'єктивного сприйняття людини. Їх дослідження спрямоване на виявлення інформації, яку вони містять.

Прикладами речових доказів є документи (акти перевірок, довідки, офіційні листи, договори тощо); речі, що мають значення для справи (наприклад, несправний технічний пристрій у разі порушення правил техніки безпеки); фото- і відеоматеріали (зафіксовані події, місця або особи); електронні дані (наприклад, записи телефонних розмов, електронні листи) тощо.

Особисті й речові докази розмежовуються за критеріями походження, суб'єктивності, способу подання. Критерій походження диференціює їх на такі, що походять: а) від людей, через їхню пам'ять, сприйняття або пояснення. Це особисті докази і б) такі, що походять від об'єктивної реальності (матеріальні об'єкти, документи). Це речові докази. Критерій суб'єктивності диференціює їх на такі, що мають суб'єктивну природу (особисті докази) і на такі, що мають об'єктивну природу, адже вони існують незалежно від сприйняття людини (речові докази). Критерій «спосіб подання» диференціює їх на такі, що подаються у формі усних чи письмових пояснень або свідчень (особисті докази) і на такі, що подаються у формі матеріальних об'єктів чи документів.

Розподіл доказів на особисті й речові допомагає правильніше з'ясувати об'єктивність кожного з них і ступінь їх значення для процесу доказування. Практика свідчить, що найбільш об'єктивну інформацію

можна отримати від другої групи доказів. Уточнення й перевірка доказової інформації мають відбуватися залежно від рівня обізнаності та освіти її носія (наприклад, розширення кола додаткових запитань про обставини, що викликають сумніви, або перевірка автентичності документа шляхом проведення огляду, експертизи тощо).

За джерелом відомостей про факти докази поділяються на первинні та похідні. Первинними є докази, які уповноважені органи (посадові особи) отримують безпосередньо від первинного носія інформації. Похідними є докази, які уповноважені органи (посадові особи) отримують від опосередкованого джерела інформації.

Первинні докази – це свідчення (усні й письмові) свідків, потерпілих, правопорушників про факти, які мають значення для справи, що їх вони самі бачили або особисто чули про них. Первинними речовими доказами будуть описи предметів і документів зі слідами правопорушення у протоколах і висновках експертів.

Похідні особисті докази – це свідчення (усні й письмові) осіб про факти, які мають значення для справи, але почуті й побачені іншими особами, котрі передали інформацію цим особам. Таку інформацію слід вважати доказами лише тоді, коли відоме початкове джерело (першоджерело). Похідні докази відтворюють інформацію, якою володіє і передає першоджерело. Водночас похідні докази формуються пізніше початкових, на їхній основі і тому містять менший обсяг фактичних даних.

Розподіл доказів на початкові й похідні дає змогу врахувати специфічні властивості кожного з цих видів доказів. Таким чином, у процесі доказування необхідно вживати всіх можливих заходів для збирання саме початкових доказів. Проте похідні докази відіграють важливу роль за умови дотримання гарантій точності й достовірності інформації, що в них міститься. Наприклад, за необхідності ретельно перевірити й оцінити початкові фактичні дані (показання свідків, потерпілих, правопорушників) можна порівняти їх із похідними. Така потреба може виникнути у разі зміни (цілком або частково) інформації, що виходить від першоджерела.

За характером зв'язку між доказом і фактами справи вони диференціюються на прямі й непрямі. Цей критерій відбиває зміст залежності доказів і юридичних фактів. Якщо доказ безпосередньо підтверджує або спростовує факт, що має значення для справи, то це прямий доказ. Якщо доказ підтверджує або спростовує факт, що має значення для справи через логічне припущення, то це непрямий доказ.

Отже, зміст прямого доказу прямо вказує на певний юридично значущий факт. Такі докази мають чіткий, прямий зв'язок із фактами

справи, не потребують додаткового аналізу чи логічних висновків для встановлення її обставин. Вони найпростіші для перевірки й оцінки, а висновки з таких доказів не залежить від припущень.

Прикладами таких доказів є свідчення очевидця, який бачив, як відбулася подія (наприклад, порушення правил дорожнього руху); документ, який безпосередньо підтверджує факт (наприклад, договір, що вказує на зобов'язання сторін); відео– або фотоматеріали, що фіксують конкретну подію тощо.

Непрямі – це докази, які безпосередньо не підтверджують або не спростовують наявності чи відсутності факту, але за допомогою логічного аналізу, припущень чи взаємозв'язку з іншими доказами допомагають встановити істину у справі. Такі докази опосередковано вказують на факт або обставину справи і потребують аналізу в сукупності з іншими доказами.

Вони мають меншу силу, ніж прямі докази, оскільки потребують додаткових умовиводів, а доказової сили набувають лише в сукупності з іншими доказами.

Приклади таких доказів: виявлення непрямих слідів події (наприклад, сліди гальмівного шляху на місці транспортної пригоди, які дозволяють припустити перевищення швидкості); поведінка сторони, яка може свідчити про її участь у правопорушенні (наприклад, спроба знищити документи, пов'язані зі справою); відсутність об'єктивних підстав для певних дій (наприклад, відмова відповідача надати пояснення або документи) тощо.

Практичне значення цього розмежування полягає у недопущенні переоцінки прямих доказів і недооцінки непрямих. Непрямих доказів для притягнення до адміністративної відповідальності зазвичай потрібно значно більше, ніж прямих. Працювати з непрямыми доказами складніше, ніж із прямими, і це вимагає значного досвіду та знань.

За впливом доказу на встановлення винності або невинуватості особи у правопорушенні докази поділяються на обвинувальні та виправдувальні. Цей критерій ґрунтується на спрямованості доказів на підтвердження або спростування фактів, що мають значення для вирішення справи.

Обвинувальні докази – це відомості про факти, що встановлюють обставини, які підтверджують наявність факту адміністративного правопорушення й вину особи у його вчиненні. Вони спрямовані на доведення вини особи і використовуються для обґрунтування правомірності дій юрисдикційного органу (наприклад, винесення штрафу, складання адміністративного протоколу тощо). Саме вони є основою для притягнення особи до адміністративної відповідальності і

у першу чергу мають відповідати стандартам належності, допустимості та достовірності.

Прикладами таких доказів є свідчення очевидців, які підтверджують факт вчинення правопорушення; матеріали фото– або відеофіксації, що демонструють порушення правил (наприклад, перевищення швидкості); документи, які підтверджують невиконання обов'язків (наприклад, акти перевірок, що вказують на порушення норм законодавства); висновки експертів, які підтверджують шкоду чи наслідки дій особи тощо.

Виправдувальні докази – це відомості про обставини, що виключають адміністративну відповідальність, факт адміністративного правопорушення, вину особи у його вчиненні, а також обставини, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення чи пом'якшують відповідальність правопорушника. Вони використовуються для: а) доведення невинуватості особи, б) спростування твердження про вчинення особою правопорушення, в) обґрунтування правомірної поведінки особи, г) захисту від адміністративного переслідування, д) спростування претензій адміністративного органу.

Прикладами таких доказів є свідчення, які вказують на те, що особа не перебувала на місці правопорушення (алібі); документи, що підтверджують виконання особою всіх вимог законодавства (наприклад, наявність дозволу або ліцензії); матеріали, які спростовують факт правопорушення (наприклад, відеозапис, що показує відсутність порушення); висновки експертів, які виключають вину особи (наприклад, висновок, що технічна несправність виникла не з вини водія) тощо.

Отже, класифікація доказів на обвинувальні та виправдувальні базується на їх спрямованості щодо підтвердження чи спростування вини або факту правопорушення. Ця класифікація має важливе значення для забезпечення справедливості та дотримання прав усіх учасників адміністративного провадження.

Таким чином, стандартам належить ключове місце щодо визначення важливості різних видів доказів. Саме стандарти диктують, які докази вважаються більш релевантними для вирішення справи, слугують опорним орієнтиром для визначення критеріїв систематизації доказів, ідентифікують рівень їх переконливості та обґрунтованості, опосередковують законність їх включення до матеріалів провадження, забезпечують просування до істини в ході розслідування справи.

3. Стандартизація доказування у справах про адміністративні правопорушення

Природа стандартів доказування у справах про адміністративні правопорушення є складною та багатогранною і базується на балансі між забезпеченням ефективного адміністративного провадження та дотриманням прав і свобод особи, яка притягується до відповідальності. Розгляд цієї проблематики вимагає звернення до декількох аспектів правової природи стандартів доказування, їх змісту, обґрунтованості та практичного застосування.

По-перше, її визначення значною мірою зумовлене специфікою адміністративної відповідальності, основною родовою ознакою якої є ретроспективний характер. Тобто факти, що є підставою такої відповідальності, перебувають у минулому. Наприклад, дрібне хуліганство, порушення правил дорожнього руху, прояв неповаги до суду та інші проступки вчиняються на очах суб'єктів провадження, зокрема представників уповноважених органів; до моменту порушення справи вони вже є подіями минулого, а завдання уповноваженого суб'єкта полягає у правильному й об'єктивному відтворенні цих фактів. Відтворення таких фактів відбувається шляхом збирання доказів щодо їх об'єктивного існування. Опрацювання доказів позначається терміном доказування.

По-друге, це особливості об'єктивізації доказування, як стандарту у сфері провадження по адміністративним правопорушенням. Домінуючі нормативні акти сфери адміністративної відповідальності (КУпАП і МКУ) у своїх текстах термін «доказування» не використовують, хоча регламентують відповідні процедури (наприклад, у статтях 251, 252, 254, 256 та інших. Для порівняння зазначимо, що КАСУ містить цілу главу, присвячену доказам і доказуванню). На цій підставі логічно визнати, що нормативність феномену «доказування» є опосередкованою. Ця обставина актуалізує роль науково-практичних коментарів, аналітичних матеріалів і доктринальних інтерпретацій в об'єктивізації «доказування» як стандарту сфери адміністративної відповідальності.

По-третє, це фундаментальність доказування, яка впливає на визнання доказування стандартом. Таке судження базується на аналізі ролі доказування в провадженнях у справах про адміністративні правопорушення. Він свідчить, що саме через процес доказування встановлюється факт правопорушення, визначається винуватість особи, а також обґрунтовується законність і справедливість застосування юридичних санкцій. Доказування забезпечує реалізацію основоположних принципів адміністративної відповідальності, таких як верховенство права, презумпція невинуватості, об'єктивність та рівність

перед законом тощо. Шляхом доказування відбувається встановлення істини у справі, забезпечення законності та обґрунтованості рішень; реалізація права на захист; визначення складу адміністративного правопорушення; контроль за дотриманням прав і свобод; вирішення спірних питань.

По-четверте. З огляду на присутність матеріальних і процесуальних компонентів в структурі доказування є підстави визнати його природу дуалістичною і структурованою. Якщо проаналізувати стандарт «доказування» як систему, то виявиться велика кількість підсистем (матеріальних і процесуальних), кожна з котрих є: а) локальним стандартом доказування і б) структурною часткою загальної системи.

Це наприклад, стандарти визнання фактів доказами, стандарти оцінки доказів за рівнем переконання уповноваженого органу у їх достовірності, стандарти встановлення суб'єктності учасників провадження, стандарти встановлення складу адміністративного правопорушення тощо. Таким чином, у контексті адміністративно-деліктного права стандарти доказування мають змішану природу.

Вищенаведене дає підстави запропонувати визначення: а) доказування і б) стандарту доказування.

Доказування у справах про адміністративні правопорушення (проступки) – це опосередкована нормами позитивного права, юридичною практикою і правовою доктриною діяльність учасників провадження щодо отримання, закріплення, оцінки доказів, які забезпечують своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне з'ясування усіх обставин справи, а також виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню адміністративного правопорушення. Доказування розвивається у часі як послідовна низка пов'язаних між собою процесуальних дій, структурованих на доказування конкретних фактів.

Стандарт доказування – це опосередкований нормами позитивного права, юридичною практикою і правовою доктриною рівень переконання, якого повинна досягти уповноважена особа (орган) для визнання факту чи обставини доведеними у процесі розслідування справи і достатній для прийняття законного рішення по справі.

Стандарт доказування визначає обсяг, якість та переконливість доказів, необхідних для підтвердження або спростування обставин справи відповідно до вимог законності та справедливості.

У справах із високим стандартом доказування (наприклад, «достовірність поза розумним сумнівом») перевага надається прямим, достовірним і допустимим доказам. У справах із нижчим стандартом («перевага доказів») можуть використовуватися непрямі й допоміжні докази, якщо вони у сукупності формують переконливу картину. Це

впливає на систематику доказів, надаючи пріоритет доказам, які краще відповідають конкретному стандарту. Наприклад, для доведення факту перевищення швидкості при високому стандарті доказування потрібні технічні записи (речові докази), натомість при нижчому стандарті можуть враховуватися показання свідків (особисті докази) у сукупності з непрямыми фактами (наприклад, сліди гальмування).

Стандарти доказування встановлюють вимогу щодо кількості та якості доказів: при високому стандарті доказування необхідна велика кількість доказів високої якості; при низькому стандарті достатньо меншої кількості доказів, якщо вони логічно пов'язані між собою. На цих параметрах відбувається виділення доказів первинних і доказів похідних.

Стандарти доказування безпосередньо впливають на правові критерії допустимості доказів, які є властивістю їх концептів. Так, для досягнення високого стандарту доказування (наприклад, у складних або спірних справах) допускаються лише докази, які відповідають вимогам законності, достовірності та оформлені з повним врахуванням усіх процедурних можливостей. У менш формальних справах (наприклад, адміністративні провадження щодо дрібних порушень) вимоги до змісту доказів залишаються незмінними, однак їх оформлення може бути спрощеним, якщо це не впливає на об'єктивність встановлення фактів. Наприклад, у справі про перевищення швидкості допустимий доказ для високого стандарту – сертифікований запис із радара. Менш формальний доказ для нижчого стандарту – свідчення очевидців, які не мають технічного підтвердження.

Стандарти доказування обумовлюють необхідність аналізу і оцінки доказів не ізольовано, а в їхній сукупності. Систематизація доказів за їхнім характером (наприклад, прямі та непрямі, основні та допоміжні) забезпечує можливість виконання такого завдання, оскільки дозволяє правильно групувати докази, залежно від стандарту доказування. Наприклад, у справі про оскарження рішення юрисдикційного органу, непрямі докази (свідчення про упередженість посадової особи) у сукупності з прямими доказами (порушення строків розгляду справи) можуть відповідати стандарту «перевага доказів».

Стандарти доказування впливають на методику і процедуру збирання доказів, що відображається у їхній систематиці: при високих стандартах (наприклад, «беззаперечний доказ») перевага надається речовим і письмовим доказам, які збираються і фіксуються детально формалізованими засобами, методами, формами. Для нижчих стандартів (наприклад, «перевага доказів») можуть бути прийнятні менш формальні джерела доказів, включаючи особисті свідчення.

Крім цього, їх вплив відчувають системи доказів у різних видах справ. Це означає, що у справах із різними стандартами доказування система доказів може змінюватися залежно від характеру справи. Так, у справах про адміністративні правопорушення із каральним характером відповідальності (штрафи, адміністративний арешт, позбавлення прав) доказова база акцентується на прямих і допустимих доказах. У справах про адміністративні правопорушення, за які відповідальність настає у межах попередження, превалують допоміжні та непрямі докази.

Важлива роль у провадженнях по справах про адміністративні правопорушення належить принципам доказування, кожен з яких є самодостатнім стандартом у системі стандартів доказування.

Принципи доказування є результатом узагальнення закономірностей і правил які утворюють сферу відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень. Вони віддзеркалюють основоположні ідеї та вимоги, що визначають порядок, способи та критерії встановлення істини у провадженні. Дослідження таких закономірностей, ідей та вимог дозволяє дійти висновку, що до основних принципів доказування належать: верховенства права; законність; об'єктивність; презумпція невинуватості; належність доказів; достатність доказів; своєчасність доказування; процесуальна рівність сторін; економія процесуальних засобів; вільної оцінки доказів; публічність; неприпустимість самообвинувачення; юридична визначеність.

Ці принципи є основою для забезпечення справедливості, ефективності та законності адміністративного провадження, а також для захисту прав осіб, які притягуються до відповідальності. Вони визначають загальні правила, підходи та вимоги до процесу встановлення істини, а конкретним об'єктом цього процесу є предмет доказування.

Предмет доказування є центральною категорією доказового процесу, оскільки визначає, які саме факти і обставини є ключовими для обґрунтування правового рішення. Він забезпечує спрямованість і структурованість процесу доказування, сприяючи досягненню законності, об'єктивності та справедливості у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Отже, предмет доказування – це сукупність юридично значущих фактів і обставин, які підлягають встановленню у процесі провадження у справі з метою прийняття обґрунтованого, законного та справедливого рішення. Ці факти визначають основний об'єкт процесу доказування і становлять його зміст.

Виходячи з аналізу нормативного матеріалу, узагальнень практики та адміністративно-деліктної доктрини предметом доказування у справі про адміністративне правопорушення є: наявність події адміністративного правопорушення; суб'єктність особи, що вчинила діяння; вина особи, що вчинила діяння; обставини, що пом'якшують відповідальність; обставини, що обтяжують відповідальність; обставини, що виключають адміністративну відповідальність; обставини, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення; характер і розмір шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням; причини та умови правопорушення; інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

1. Наявність події адміністративного правопорушення. Подія адміністративного правопорушення – це юридичний факт, що полягає в об'єктивно вчиненому діянні (дії або бездіяльності), яке зовнішньо відповідає ознакам складу адміністративного правопорушення, передбаченого нормами законодавства. Подія адміністративного правопорушення є однією з ключових обставин, що підлягає встановленню в межах провадження.

Складовими події адміністративного правопорушення визнаються: а) фактична основа: наявність конкретного діяння, що дійсно відбулося (наприклад, перевищення швидкості, порушення правил торгівлі, забруднення навколишнього середовища тощо); б) юридична кваліфікація: відповідність цього діяння складу адміністративного правопорушення, закріпленого у нормативно-правовому акті; в) протиправність: діяння суперечить нормам права і порушує встановлені правила чи обов'язки; г) час, місце та інші обставини вчинення: обов'язкові атрибути події, які підтверджують її реальність та дозволяють встановити, чи дійсно вона мала місце.

Юридичне значення події адміністративного правопорушення обумовлено тим, що вона: а) утворює підставу для відкриття провадження, адже саме встановлення події правопорушення є необхідною умовою для початку адміністративного провадження; б) вона є часткою предмета доказування, тобто однією з основних обставин, які потребують доведення відповідно до статті 251 КУпАП; в) відмежовує конкретне діяння від інших правових подій, зокрема, підтвердження факту події дозволяє відрізнити адміністративне правопорушення від кримінального правопорушення, цивільного делікту чи морального проступку.

Вади у визначенні події мають суттєві юридичні наслідки. Так, якщо в провадженні встановлюється, що діяння не мало місця (відсутність події), особа підлягає звільненню від відповідальності; у випадку

відсутності достатніх доказів щодо факту події правопорушення (сумнів у реальності події) виникає необхідність вирішення справи відповідно до принципу презумпції невинуватості; відсутність точних даних щодо місця, часу або обставин діяння (недостатня деталізація) може ускладнити встановлення події правопорушення.

Таким чином, подія адміністративного правопорушення є ключовим стандартним юридичним фактом, який визначає наявність адміністративного делікту як явища. Її встановлення у повній відповідності до норм законодавства є необхідною умовою для забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості адміністративного провадження.

2. Суб'єктність особи, що вчинила діяння. Доказування суб'єктності особи, що вчинила адміністративне правопорушення є важливим елементом провадження у справах про адміністративні правопорушення, оскільки підтвердження суб'єктності є однією з обов'язкових умов притягнення до адміністративної відповідальності.

Суб'єктом адміністративного правопорушення є особа, яка відповідно до законодавства здатна нести адміністративну відповідальність за вчинене діяння. Така здатність залежить від наявності таких характеристик: а) від віку особи – адміністративній відповідальності підлягають особи, які на момент вчинення правопорушення досягли 16-річного віку (ст. 12 КУпАП); б) осудності – особа повинна бути здатною усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними. Несамовиті особи не можуть бути суб'єктами адміністративного правопорушення (ст. 20 КУпАП). Крім віку і осудності, процесі доказування суб'єктності особи мають бути встановлені її ідентифікаційні данні відповідно до паспорту або іншого документа.

Суб'єктність особи доводиться за допомогою різних видів доказів: документальних (паспорт, посвідчення особи, свідоцтво про народження тощо), пояснень особи щодо її віку, стану здоров'я чи інших обставин, які можуть вплинути на суб'єктність; експертних висновків (у разі сумнівів щодо осудності або інших характеристик особи); протоколів та актів, які містять інформацію про суб'єкта.

Отже, доказування суб'єктності особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, є необхідною умовою для притягнення до адміністративної відповідальності. Встановлення суб'єктності забезпечує законність, обґрунтованість і справедливість адміністративного провадження, що вимагає ретельного дотримання принципів законності, об'єктивності та повноти доказування.

3. *Вина особи, що вчинила діяння.* Доказування вини особи, що вчинила діяння, є одним із центральних завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення. Вина є необхідним елементом складу адміністративного правопорушення і обов'язковою умовою для притягнення особи до відповідальності. Процес доказування вини спрямований на підтвердження або спростування того, що особа діяла умисно чи з необережності.

Процес доказування вини регулюється такими нормам статті 62 Конституції України (презумпція невинуватості) і статей КУпАП 9, 10, 11, 33, 34 251, у яких визначається поняття доказів у справах про адміністративні правопорушення та встановлюють умови притягнення до відповідальності з урахуванням вини.

4. *Обставини, що пом'якшують відповідальність.* Доказування обставин, що пом'якшують відповідальність, є важливим елементом адміністративного провадження, спрямованим на врахування індивідуальних особливостей діяння і особи правопорушника. Цей процес забезпечує реалізацію принципів справедливості та індивідуалізації адміністративної відповідальності.

Обставини, що пом'якшують відповідальність, – це юридично значущі факти, які характеризують діяння або особу порушника і сприяють зменшенню ступеня адміністративного стягнення. Вони враховуються при призначенні покарання, щоб забезпечити його відповідність як тяжкості вчиненого правопорушення, так і особистим характеристикам порушника.

Стаття 34 КУпАП до таких обставин відносить: щире каяття винного, добровільне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, вчинення правопорушення під впливом тяжких особистих, сімейних або інших обставин, вчинення правопорушення неповнолітнім, вчинення правопорушення вагітною жінкою. Ефективне доказування цих обставин вимагає ретельного збирання, подання та оцінки доказів, а також об'єктивного підходу з боку уповноважених органів.

Таким чином, доказування обставин, що пом'якшують відповідальність, є важливою складовою адміністративного провадження, який забезпечує індивідуалізацію покарання та захист прав особи, яка притягується до відповідальності.

5. *Обставини, що обтяжують відповідальність.* Обставини, що обтяжують відповідальність, – це юридично значущі факти, які свідчать про підвищену суспільну небезпеку діяння або негативні характеристики особи, що його вчинила. Ці обставини враховуються при визначенні виду та розміру адміністративного стягнення. До таких

обставин ст. 35 КУпАП відносить: продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимоги уповноважених осіб її припинити; рецидив правопорушень – вчинення особою адміністративного правопорушення, за яке вона вже була піддана адміністративному стягненню; вчинення правопорушення групою осіб; вчинення правопорушення у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного чи іншого) або під впливом психоактивних речовин; втягнення у правопорушення неповнолітнього; вчинення правопорушення в умовах надзвичайного чи воєнного стану або при інших надзвичайних обставинах. Для встановлення обставин, що обтяжують відповідальність, необхідно довести: фактичну наявність обставини; зв'язок обставини з правопорушенням; свідомість дій особи.

Отже, доказування обставин, що обтяжують відповідальність, має ключове значення для визначення справедливого і пропорційного адміністративного стягнення. Воно вимагає чіткої відповідності нормам законодавства, збирання достатніх, належних і допустимих доказів, а також об'єктивного аналізу дій та характеристик особи, яка вчинила правопорушення. Це дозволяє забезпечити належний баланс між ефективністю адміністративного впливу та дотриманням прав і свобод порушника.

6. Обставини, що виключають адміністративну відповідальність. Основані обставини, що виключають адміністративну відповідальність містять ст.ст. 17, 18, 19, 20, 22 КУпАП. Це, насамперед, неосудність особи; відсутність події або складу правопорушення; вчинення дій у стані крайньої необхідності; вчинення дій у стані необхідної оборони; малозначність діяння.

Для встановлення обставин, що виключають відповідальність, необхідно довести: фактичні обставини діяння (наприклад, що особа діяла в стані необхідної оборони або крайньої необхідності); наявність відповідних умов, зокрема, що небезпека була реальною і неминучою, а завдана шкода є менш значною, ніж відвернута; відсутність вини.

Аналіз практики показує, що до проблем, які виникають при доказуванні обставин, що виключають відповідальність відносяться складність доведення стану необхідної оборони чи крайньої необхідності, відсутність доказів, суб'єктивність оцінки, недоліки у процесуальних документах.

Отже, доказування обставин, що виключають адміністративну відповідальність, є важливим механізмом захисту прав і законних інтересів осіб, які притягуються до відповідальності. Воно вимагає чіткого дотримання норм законодавства, об'єктивного аналізу обставин

та ретельного збирання доказів. Успішне доказування таких обставин забезпечує справедливість і законність адміністративного провадження.

7. *Обставини, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення.* Обставини, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення, – це встановлені законодавством факти, які свідчать про неможливість початку, продовження або завершення провадження із застосуванням адміністративного стягнення.

Перелік таких обставин передбачений статтею 247 КУпАП, згідно якої провадження у справі не може бути розпочате, а розпочате підлягає закриттю у разі: відсутності події і складу адміністративного правопорушення; недосягнення особою віку, з якого настає адміністративна відповідальність (16 років); неосудності особи – якщо особа під час вчинення діяння не могла усвідомлювати свої дії чи керувати ними; вчинення діяння у стані крайньої необхідності або необхідної оборони; видання акта амністії, який скасовує застосування адміністративного стягнення; смерті особи, яка притягується до адміністративної відповідальності; закінчення строків притягнення до адміністративної відповідальності (ст. 38 КУпАП).

Засобами доказування обставин, що виключають провадження, визнаються: документи (наприклад, акти про смерть, медичні довідки (підтвердження неосудності), офіційні акти про амністію, відомості про дату вчинення правопорушення (для перевірки строків давності); пояснення особи; показання свідків; пояснення порушника чи інших учасників провадження (наприклад, про відсутність події чи крайній термін вчинення діяння); свідчення очевидців або інших осіб, які підтверджують факт, що виключає провадження; експертні висновки (наприклад, висновки судово-психіатричної експертизи для встановлення неосудності); речові докази.

Таким чином, доказування обставин, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення, є необхідним для забезпечення законності, справедливості та дотримання прав осіб. Воно вимагає ретельного збирання, аналізу та оцінки доказів, а також об'єктивного і професійного підходу з боку уповноважених органів. Встановлення таких обставин є підставою для закриття провадження, що є важливим елементом захисту прав особи.

8. *Характер і розмір шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням.* Шкода – це негативний результат діяння, який порушує права, інтереси осіб, суспільства або держави, і може мати матеріальний, моральний або інший характер. Доказування а) характеру і б) розміру шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, є

важливим елементом адміністративного провадження, особливо у випадках, коли шкода є обов'язковою складовою об'єктивної сторони складу правопорушення або впливає на міру відповідальності.

За характером шкоду диференціюють на матеріальну, яка має майновий вираз (наприклад, пошкодження майна, збитки від крадіжки); моральну, яка виражається у немайнових втратах, що завдають шкоди честі, гідності чи діловій репутації особи; екологічну, тобто завдану природним ресурсам або довкіллю; соціальну (порушення громадського порядку, моральності, суспільної стабільності тощо). Розмір шкоди – це її кількісна характеристика, яка виражається в конкретних цифрах, таких як вартість матеріальних втрат або грошова оцінка моральної шкоди. Крім характеру і розміру шкоди доказуванню підлягають причинний зв'язок між дінням і шкодою (доведення того, що шкода є прямим результатом дій або бездіяльності правопорушника) і обставини заподіяння шкоди (місце, час, засоби).

Отже, доказування характеру і розміру шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, є важливою складовою адміністративного провадження, що впливає на кваліфікацію діяння, визначення міри відповідальності та можливість відшкодування завданих збитків. Ефективне доказування вимагає ретельного збирання доказів, використання експертних висновків та дотримання норм процесуального законодавства.

9. *Причини та умови правопорушення.* Доказування а) причин та б) умов правопорушення є важливою складовою адміністративного провадження, яка спрямована на виявлення обставин, які сприяли вчиненню діяння. Цей процес має значення для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між дінням і його обставинами, а також для реалізації профілактичних заходів.

Причини правопорушення – це об'єктивні чи суб'єктивні чинники, що зумовлюють виникнення протиправної поведінки. Вони відповідають на питання: «Чому сталося правопорушення?» Причиною правопорушення може бути перебування особи у стані стресу, викликаного важкими сімейними обставинами; недостатній рівень обізнаності про вимоги законодавства тощо.

Умови правопорушення – це обставини, які сприяли вчиненню правопорушення, створивши сприятливі для цього умови. Вони є фоном, який полегшує здійснення протиправного діяння. Це, наприклад, неналежний стан дорожньої інфраструктури, що сприяв порушенню правил дорожнього руху, відсутність належного контролю з боку уповноважених органів тощо.

Таким чином, доказування причин та умов правопорушення є важливою складовою адміністративного провадження, оскільки воно дозволяє з'ясувати обставини, які вплинули на виникнення діяння, та сприяє прийняттю обґрунтованого рішення. Успішне доказування вимагає ретельного збору та оцінки доказів, об'єктивного підходу з боку уповноважених органів та дотримання законодавчих норм. Це не лише сприяє встановленню істини у конкретній справі, але й допомагає у розробці заходів для запобігання аналогічним правопорушенням у майбутньому.

10. Інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Теоретичні знання і практика сфери стандартизації доказування у справах про адміністративні правопорушення визнає іншими обставинами доказування: а) особисті характеристики порушника (стан здоров'я, вік, матеріальне становище, сімейні обставини тощо); б) соціальні та економічні обставини (обставини, пов'язані з професійною діяльністю, соціальним статусом або фінансовими труднощами порушника); в) обставини, пов'язані з правопорушенням (мотиви, цілі, спосіб вчинення діяння, наявність співучасників, характер дій після вчинення правопорушення (наприклад, добровільне усунення шкоди); г) процесуальні чинники (дотримання строків притягнення до відповідальності, належність оформлення доказів, законність дій уповноважених осіб під час розгляду справи); д) фактори зовнішнього середовища (надзвичайні обставини (воєнний стан, стихійні лиха тощо), які могли вплинути на поведінку особи).

Для їх врахування як чинників провадження що мають значення для справи, необхідно довести фактичну наявність обставини і характер впливу обставини на правопорушення. Засоби доказування таких обставин, як правило, традиційні і корелюються зі стандартами доказування. Це, насамперед, документальні докази (медичні довідки, акти обстеження житлових умов, довідки про доходи, офіційні документи, що підтверджують особливі обставини); пояснення порушника (особисті свідчення, що описують умови або причини його дій, стан здоров'я, соціальні чи матеріальні труднощі); показання свідків (свідчення інших осіб, які можуть підтвердити або спростувати наявність певних обставин); експертні висновки (наприклад, висновки психологів, психіатрів чи соціальних працівників, що стосуються стану особи або ситуації, у якій було вчинено діяння); речові докази (об'єкти або предмети, що підтверджують характер додаткових обставин); фотографії, відеозаписи (матеріали, що фіксують певні умови або ситуації, які мають значення для справи).

Таким чином, доказування інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, є важливою складовою адміністративного провадження, спрямованою на встановлення істини, дотримання справедливості та забезпечення індивідуального підходу до кожної справи. Успішне доказування вимагає ретельного збирання, аналізу та оцінки доказів, що забезпечує законність і обґрунтованість прийнятих рішень.

Представлений аналіз не охоплює всі обґрунтовані законодавством, практикою і доктриною стандарти сфери доказування у справах про адміністративні правопорушення, залишаючи простір для їх подальшого дослідницького опрацювання. Адже вони утворюють спроможну до продуктивного саморозвитку динамічну і адаптивну систему, у якій враховані як загальнотеоретичні положення, так і особливості конкретних справ, що дозволяє генерувати нові можливості вдосконалення інституту адміністративного провадження у кореляції з еволюцією юридичної науки і запитам практиці. Зокрема, сприймати міжнародний досвід, практику Європейського суду з прав людини, а також вимоги до дотримання принципів верховенства права, справедливості та пропорційності.

Таким чином, стандарти доказування в адміністративно-деліктному праві є не лише юридичним інструментом, а й механізмом, який динамічно реагує на виклики часу та змінюється відповідно до потреб правової системи. Це підкреслює важливість подальшого теоретичного та практичного дослідження даного питання.

Висновки.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати висновки, які підсумовують ключові аспекти проблематики стандартизації доказів і доказування у справах про адміністративні правопорушення.

1. Стандарти доказів – це встановлені критерії, яким повинні відповідати докази, щоб бути визнаними допустимими, достовірними та достатніми для прийняття рішення по справі. Вони визначають якість, силу та переконливість доказів у контексті конкретного адміністративного провадження.

2. Стандарти доказування – це визначені нормами позитивного права, юридичною практикою та правовою доктриною вимоги до доведення фактів у провадженні, а також рівень переконання чи впевненості, якого повинен досягти юрисдикційний орган для визнання факту доведеним у межах відповідної процедури.

3. Аналіз стандартів доказування у справах про адміністративні правопорушення дозволяє визнати прийнятним імплементацію у їх

сферу таких рівнів переконання чи впевненості: максимальний, високий, середній, мінімальний, низький, дуже низький.

4. Доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення нормами: 1) що визначають склад правопорушення, як його ознаку; 2) визначають склад правопорушення складовою предмета доказування; 3) регламентують належність, допустимість, достовірність, достатність доказів; 4) фіксують визначення малозначного проступку як діяння, за вчинення якого особа може бути звільнена від адміністративної відповідальності шляхом винесення усного зауваження; 5) містять перелік складів, які можуть кваліфікуватися як малозначні.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу стандартів сфери доказування у справах про адміністративні правопорушення. Розглянуто співвідношення стандартів доказів і стандартів доказування, їхній вплив на процес прийняття рішень у межах адміністративного провадження. Визначено, що стандарти доказів встановлюють вимоги до допустимості, достовірності та достатності доказової бази, а стандарти доказування регламентують порядок доведення фактів, збирання, подання та оцінки доказів. Досліджено правову природу стандартів доказування, їхнє закріплення у законодавстві, аналітичних матеріалах практики та правовій доктрині. Окреслено основні проблеми правозастосування, пов'язані з відсутністю уніфікованого підходу до стандартів доказування в провадженнях у справах про адміністративні правопорушення. Звернено увагу на роль юрисдикційних органів у формуванні рівня доказової переконаності. Запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання доказування у справах про адміністративні правопорушення. Стаття сприяє розширенню наукового дискурсу щодо доказових стандартів та їхнього значення для забезпечення законності адміністративного провадження. Отримані результати можуть бути використані в наукових дослідженнях, правозастосовній практиці та законодавчій діяльності.

Література

1. Delisle R. J. et al. Evidence: Principles and Problems, 12th ed. Toronto: Thomson Reuters. 2018. 362с.
2. Flay B. R. et al. Standards of evidence: Criteria for efficacy, effectiveness and dissemination. Prevention science. 2005. Т. 6. С. 151-175. DOI: 10.1007/s11121-005-5553-y
3. Kolpakov V. K. Phenomenology of administrative offense. Modern aspects of science. 10-th volume of the international collective monograph.

Chapter 7. / International Economic Institute. Czech Republic, Jesenice: International Economic Institute, 2021. 444p. P230-240.

4. McCormick C. T. Law and the Future: Evidence. Nw. UL Rev. 1956. T. 51. C. 218.

5. Mosteller R. P. McCormick on Evidence, 8th (Practitioner Treatise Series). Publisher: Thomson Reuters Copyright: 2020-2022, 3740 p.

6. Park R. C. McCormick on Evidence and the Concept of Hearsay: A Critical Analysis Followed by Suggestions to Law Teachers. Minnesota Law Review. 1981. T. 65. 460c.

7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747. Відомості Верховної Ради України, 2005, № 35, ст. 446.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

9. Колпаков В. К. Концепти адміністративного права. Адміністративне право України: підручник / за ред. П. Діхтієвського. Київ: Люділа, 2023, 772 с. С.55.

10. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012р. № 4495-VI. Відомості Верховної Ради. 2012. № 44-48. Ст. 552.

11. Михеєнко М. М., Штефан М. Й. Докази. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова). К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2. 1999. 744 с. С.270.

12. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700. Відомості Верховної Ради, 2014, № 49, ст.2056.

13. Червякова О. Б. Склад адміністративного правопорушення. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.5. Адміністративне право / редкол. Ю. П. Битяк (голова). Харків: Право, 2020. 960 с. С. 859-863.

Information about the authors:

Kolpakov Valerii Konstantinovich,

Doctor of Juridical Sciences, Professor,

Head of the Department of Constitutional and Administrative Law

Zaporizhzhya National University,

66, Zhukovskiy str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine